

2. Деркач А.А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека : кн. 1-5 / А.А.Деркач. -М.: РАГС, 2000. – 230с.
3. Егорова Т.Е. Психологическая культура руководителя / Т.Е.Егорова. -Н. Новгород: ВВАГС, 2003. – 164 с.
4. Занковский А.Н. Организационная психология / А.Н.Занковский. -М. : Флинта ; МПСИ, 2000. – 196 с.
5. Камерон К. Диагностика и изменение организационной культуры / К.Камерон, Р.Куин. – СПб.: Питер, 2006. – 256 с.
6. Келли Г. Принятие и осуществление решений ; пер. с англ. / Г.Келли, Р.Армстронг. -СПб.: Питер, 2001. – 224с.
7. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения / А.Н.Леонтьев. -М., 1983. – 576 с.
8. Селезнева Н.Т. Закономерности и факторы развития психологической культуры руководителей системы образования : дисс. ... д-ра психол. наук / Н.Т.Селезнева. -М., 1997. – 336с.
9. Спивак В.А. Организационное поведение / В.А.Спивак. – М.: Эксмо, 2007. – 640с.
10. Шейн Э. Организационная культура и лидерство / Э.Шейн. -М.: Смысл, 2000. – 520 с.

УДК 159.922.6

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Чудакова О.М.

У статті дається характеристика особливостей та умов становлення творчої особистості молодшого школяра. Проаналізовано властивості творчої особистості. Показано, що тільки у процесі продуктивної (на відміну від репродуктивної) діяльності відбувається розвиток і реалізація пов'язаних за творчістю таких якостей особистості, як винахідливість і кмітливість. Доведено сенситивність молодшого шкільного віку до нагромадження творчого досвіду, становлення школяра як суб'єкта перетворювальної діяльності.

Ключові слова: *творчість, становлення творчої особистості, молодший школяр, творчі завдання.*

В статтє дається характеристика особенностей и условий становления творческой личности младшего школьника. Проанализированы свойства творческой личности. Показано, что только в процессе продуктивной (в отличие от репродуктивной) деятельности происходят развитие и реализация связанных с творчеством таких качеств лич-

ности, как изобретательность и находчивость. Доказана чувствительность младшего школьного возраста к накоплению творческого опыта, становлению школьника как субъекта преобразовательной деятельности.

Ключевые слова: творчество, становление творческой личности, младший школьник, творческие задания.

The article describes the characteristics and conditions of formation of creative personality younger schoolboy. The properties of the creative personality. It is shown that only in the productive process (as opposed to reproductive) activity is the development and implementation of related works of such personality traits as creativity and resourcefulness. Proved sensitiveness of primary school age in the accumulation of creative excellence, becoming a pupil as a subject of reform activities.

Keywords: *creativity, formation of creative personality, junior high school student, creative tasks*

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство ставить все складніші вимоги до кожного покоління, що вступає в життя. Постійно відбувається оновлення змісту, форм і методів освіти, переосмислення цільових настановлень, організації процесу навчання. Головним запланованим результатом освітньої програми нашого суспільства має бути становлення творчої особистості, здатної до саморозвитку і самовизначення. У цих умовах актуальною стає потреба в з'ясуванні тих психологічних і соціальних детермінант, які визначають процес становлення творчої особистості – зокрема, зростаючої особистості, забезпечують перетворення реальної можливості у дійсність.

Звідси метою нашого дослідження є встановлення психологічних особливостей і умов становлення творчої особистості молодшого школяра, формування у нього стійких якостей, пов'язаних з творчим самовиявом у процесі учіння.

Виклад основного матеріалу. Як показало дослідження, в наш час питання становлення творчої особистості, її соціально-значущого перетворення вивчається в різних аспектах: розглядаються закономірності розвитку творчого потенціалу особистості й у зв'язку з цим істотно переосмислюється саме поняття творчості і творчої особистості (Т.В. Кудрявцев, С.Д. Максименко, А.М. Матюшкін, В.О. Моляко, Б.В. Раушенбах, О.І. Савенков, І.М. Семенов, І.П. Фарман, О.В. Дибінай ін.); уточнюються співвідношення творчих якостей, інтелектуальних здібностей і мислення індивіда (В.І. Андреев, Д.Б. Богоявленська, В.І. Заїка, І.С. Кон, Я.О. Пономарьов й ін.); визначаються істотні ознаки креативності як однієї з інтегральних соціально значущих якостей людини (Д.Б. Богоявленська, Ф.Мей, А.Ф. Есаулов, О.Л. Яковлева й ін.); емпірично досліджується розвиток творчих здібностей і мис-

лення тих, хто навчається у процесі учіння в школі й вузі (Л.І. Айдарова, О.К. Дусавицький, М.І. Ільясов, О.Н. Лук, Ю.О. Полуянов, В.В. Репкін, Г.А. Цукерман й ін.).

Становлення і розвиток особистості, як відомо, являють собою постійні зміни і вдосконалення фізичних та духовних сил, що відбувається у процесі онтогенезу індивіда. У зв'язку з цим С.Л. Рубінштейн зазначав: "Маючи природні анатомо-фізіологічні передумови до становлення особистості, дитина у процесі соціалізації вступає у взаємодію з навколишнім світом, опановуючи досягнення людства. Оволодіння дійсністю у дитини реалізується в її діяльності за допомогою дорослих, тим самим процес виховання є провідним у розвитку її особистості" [11, с.289].

На думку Г.С. Костюка, процес розвитку особистості – це безперервний процес кількісних та якісних змін людської істоти, які відбуваються на всіх етапах онтогенезу особистості і є наслідком її взаємодії із зовнішнім світом. Процес становлення особистості, за Г.С. Костюком, являє собою "саморух" з властивим йому поєднанням зовнішніх і внутрішніх умов. Вчений зауважував, що у процесі навчання особистість дитини виступає не тільки як об'єкт, а й як суб'єкт навчально-виховного процесу. У зв'язку з цим він підкреслював, що можливості навчання і виховання залежать не лише від суспільних умов, а й від вікових та індивідуальних особливостей розвитку дітей [23; 24].

У працях С.Д. Максименка особлива увага приділяється онтогенезу особистості та розгортанні творчого потенціалу в новоутвореннях, що актуалізуються генетично-моделюючим розвитком [29; 30]. Ученим розроблена оригінальна теорія особистості, яка заснована на генетичному підході до психологічних механізмів зародження, становлення, здійснення особистості, що відкриває нові перспективи розвитку особистості в умовах змін освітньої парадигми. Розвиток особистості, за С.Д. Максименком, полягає в "інтегруванні людиною свого внутрішнього світу" [30, с. 45]: "...розрізнені елементи тяжіють до утворення цілісності, 'рунтуються у напрямі до простоти і рівноваги"[30, с.59].

Тим часом Л.С. Виготський створив й об'рунтував теорію психічного розвитку особистості. На думку вченого, аби зрозуміти внутрішні психічні процеси творчої особистості, треба вийти за межі організму і шукати їх пояснення у відносинах цього організму з соціальним середовищем. Звідси людина стає творчою особистістю в ході свого індивідуального розвитку і вдосконалення якостей своєї свідомості шляхом засвоєння досвіду і ціннісних орієнтацій суспільства, в якому вона живе, і це становлення і розвиток є для неї найважливішою проблемою [7; 8].

Визначальною думкою в теорії розвитку творчої особистості Л.С. Виготського є положення про те, що становлення творчої особистості, яка спрямована в майбутнє, підготовлюється її творчою уявою, втілюваною в теперішньому часі [7]. Особистістю робить людину її творча діяльність, що ґрунтується на реалізації відповідних здібностей.

У зв'язку з цим Л.С. Виготський зазначав, що потрібно всіляко розширювати досвід дитини, якщо ми хочемо мати досить міцне підґрунтя для її творчої діяльності. Чим більше дитина чула, бачила, пережила, чим більше вона знає і засвоює, чим більшою кількістю елементів дійсності вона володіє, тим більш значущою і продуктивною при інших рівних умовах буде її діяльність [8]. А це зумовлює необхідність розвитку досвіду як системи знань, умінь та навичок і важливого підґрунтя для розвитку творчої діяльності та творчих якостей особистості.

У свою чергу, В.В. Давидов стверджує, що природа розвитку творчої особистості може бути значною мірою пояснена через загально-психологічні закономірності її розвитку. На думку В.В. Давидова, основою особистості людини є творче начало, "сутність особистості людини пов'язана з потребою і здатністю її творити". Це творення відбувається у процесі діяльності людини. У зв'язку з цим він писав: "... Особистістю не народжуються, а стають, тобто особистість є "таке, що постало" у процесі життєдіяльності людини" [12, с.110-111]. Вже на ранніх етапах розвитку дитина, привласнюючи людські здібності, творить саму себе. Акт творення самої себе в дошкільному віці здійснюється вже в ігровій діяльності, але особливо яскраво він проявляється в розвитку дитини як суб'єкта навчальної діяльності у школі. В.В. Давидов стверджує, що "молодший школяр перетворюється на учня, тобто на дитину, яка змінює і вдосконалює саму себе при здійсненні навчальної діяльності" [12, с.237]. Звідси розвиток суб'єкта учинневої діяльності ми можемо вважати водночас і формуванням особистості молодшого школяра.

Спостерігаючи за становленням особистості на ранніх етапах розвитку школяра, В.В. Давидов зауважує, що набуття нею потреб і мотивів діяльності сприяє виникненню бажання вчитися, а володіння навчальними діями формує вміння навчатися. Бажання й уміння навчатися характеризують суб'єкта навчальної діяльності як свідомого, самостійного, відповідального й ініціативного школяра. Звідси В.В. Давидов доходить до висновку, що такого молодшого школяра можна охарактеризувати як вільну особистість, яка формується.

У процесі дослідження вчений з'ясував, що в цьому віці у дитини формується особистість рефлексуючого суб'єкта, здатного до більш розвинених видів творчості, ніж особистість дошкільника. До того розгорнута навчальна діяльність є підґрунтям доброї сприйнятливості

молодшого школяра не тільки до змісту наукових понять, а й до художніх образів. Тому, на думку вченого, слід розвивати творчу особистість школяра не тільки в навчальній діяльності, а й у зв'язку з вивченням літератури, мистецтва, музики.

Тим часом наукові пошуки зарубіжних психологів дали такі результати: на думку одного з представників гуманістичної ідеології А. Маслоу, людина як творча особистість пізнає світ через розкриття свого творчого начала як внутрішнього людського психологічного фактора, що має необмежені фізичні, психологічні й інтелектуальні можливості. Тим самим творча особистість, реалізуючи свою сутність, "приречена" на постійне самовдосконалення своїх особистісних якостей і нових видів творчої діяльності. Адже безперервне їх становлення є умовою її повноцінного буття в суспільстві [31]. У свою чергу, К. Роджерс, що є одним з засновників гуманістичної психології, ввів у науковий обіг поняття "особистісного зростання", яке не тотожне поняттю "розвитку особистості". За К. Роджерсом, особистісне зростання являє собою властиву організму тенденцію розвивати свої здібності, аби зберігати і розвивати особистість. Його сутність полягає у знаходженні людиною самої себе і свого шляху. Вчений вважає, що за наявності потрібних умов у людини актуалізується процес саморозвитку, природним наслідком якого будуть зміни у напрямку її особистісної зрілості. Саме ці зміни – їхній зміст, спрямованість, динаміка – свідчать про процес особистісного зростання і можуть виступати в якості його критеріїв [38].

Такими є важливі моменти становлення творчої особистості. Дослідження показало, що людина стає творчою особистістю в ході свого індивідуального розвитку і завдяки засвоєнню досвіду людства. На початкових етапах свого розвитку особистість дитини формується в умовах предметно-маніпулятивної та ігрової діяльності, а у шкільному віці її розвиток відбувається водночас зі становленням школяра як суб'єкта навчальної діяльності, яка служить основою дитячої творчості, що народжує особистість.

У зв'язку з метою нашого дослідження наразі потрібно з'ясувати психологічні особливості молодшого шкільного віку, що є важливим етапом становлення особистості і розвитку її творчих можливостей.

Відтак, у молодшому шкільному віці діти мають значні резерви для становлення творчої особистості. Зі вступом дитини до школи під впливом навчання починається перебудова всіх її свідомих процесів, набуття нею якостей, властивих дорослому, оскільки діти включаються в нові для них види діяльності і систему міжособистісних відносин. Загальними характеристиками всіх пізнавальних процесів дитини стають їх довільність, продуктивність і усталеність.

До моменту вступу в школу дитина стає суб'єктом різних видів пізнавальної і художньої (малювання, ліплення, конструювання тощо) діяльності, що приводить до розвитку відповідних форм дитячої творчості. Дитина починає відчувати потребу в реалізації самої себе як суб'єкта, прилучаючись до соціальних сторін життя не просто на рівні розуміння, а як перетворювач. На підставі результатів дослідження становлення і генезису особистості дитини в молодшому шкільному віці психологи дійшли висновку про те, що саме в цьому віці у неї формується каркас особистісного рівня діяльності.

В особистісному розвитку виконують специфічні функції основні види діяльності – учіння, спілкування, гра і праця, характерні для дитини молодшого шкільного віку. Зокрема, учіння сприяє набуттю знань, вмінь та навичок, розвитку креативності молодших школярів – у разі спеціально організованого навчання, що має включати систему творчих завдань. Особливо важливу роль у розвитку особистості молодших школярів відіграє праця, яка є для них порівняно новим видом діяльності. Праця вдосконалює практичний інтелект, потрібний для різних видів майбутньої творчої діяльності. Тому вона має бути досить різноманітною, цікавою і творчою для дітей. Відбувається розширення сфери і змісту спілкування з оточенням – особливо з дорослими, які виступають для молодших школярів у ролі вчителів, є взірцями для наслідування і головним джерелом різних знань. Колективні форми роботи, що стимулюють спілкування, ніколи не є настільки корисними для творчого розвитку і обов'язковими для дітей, як у молодшому шкільному віці.

Ігрова діяльність – це саме той вид діяльності, що охоплює весь процес становлення і розвитку творчої особистості. Ігри в цьому віці набувають більш досконалих форм, змінюється – завдяки постійному набуттю досвіду – їх зміст, вони перетворюються у розвиткові. Ігри задовольняють потреби у спілкуванні, знаннях та розумінні, в оцінці, естетичні потреби. Вони спонукають особистість до самовдосконалення, виступають як засіб розвитку творчих здібностей учнів. У роботах психологів та педагогів, присвячених питанням походження гри, ігрова діяльність розглядається як необхідна форма життєдіяльності кожного індивідуума, пов'язана з періодом формування творчих нахилів особистості (Л.С.Виготський, Д.Б.Ельконін). Відтак ігрова діяльність, займаючи друге місце після провідної навчальної діяльності, справляє істотний вплив на розвиток творчої особистості молодших школярів, їх уяви, яка сприяє створенню нових образів і думок, появи нових дій та предметів.

Тим часом молодші школярі дуже люблять займатися художньою творчістю, яка дає змогу найбільш повно розкрити свою особистість. Вся художня діяльність побудована на активній уяві й творчому мис-

ленні, що забезпечують новий, незвичайний погляд на світ, збагачують індивідуальний, життєвий досвід. Художня діяльність відбувається у формі навчальної діяльності тоді, коли школярі самостійно здійснюють творчий відбір виражальних засобів, інтонації, які, на їх думку, краще і повніше розкривають художній зміст твору, творчий задум автора.

У молодшому шкільному віці закріплюються і розвиваються далі пізнавальні процеси – увага, сприймання, пам'ять, уява, мислення і мовлення. Ці процеси, за Л. С. Виготським, з "натуральних" стають "культурними", тобто перетворюються до кінця молодшого шкільного віку на вищі психічні функції – довільні й опосередковані[8].

Для становлення творчої особистості молодших школярів велике значення має мислення. Як показують психологічні дослідження, в цей період мислення, завдяки включенню дитини в навчальну діяльність, спрямовану на опанування системи наукових понять, піднімається на більш високий ступінь розвитку і тим самим спричиняє докорінну перебудову решти психічних процесів – передусім сприймання і пам'яті.

На думку ряду дослідників, одним із важливих завдань навчання є розвиток творчого мислення у дітей молодшого шкільного віку, бо саме цей вік виступає критичним періодом для диференціації двох рівнів активності особистості – репродуктивної і продуктивної [1; 2; 32; 34; 42; 51]. Аналіз літератури показав, що творче мислення – багатомірне явище, яке включає як когнітивні, так і особистісні конструкти. Праці Л.С. Виготського, О.М. Дяченко, А.Я. Дудецького, В.П. Зінченка, В.Д. Шадрікова засвідчили, що пізнавальні процеси роблять важливий внесок у творче мислення і виступають як його елементи[8; 15; 18; 52].

У дослідженнях, присвячених вивченню вікової динаміки творчого мислення, відзначається уповільнювання, а у деяких випадках і зниження у молодших школярів розвитку творчого мислення в цілому і окремих його властивостей [4; 19; 32; 43; 48]. Серед причин, що негативно впливають на розвиток творчого мислення у молодших школярів, називають такі: по-перше, у процесі навчання використовуються здебільшого завдання "закритого типу", тобто такі, що мають єдино правильне розв'язання і формують конвергентне мислення; по-друге, в умовах шкільного навчання вдосконалюється переважно вербальний бік інтелектуального розвитку, а невербальний – значно меншою мірою; по-третє, в навчальному процесі початкової школи переважають репродуктивні навчальні дії; недостатня кількість продуктивних завдань на уроках стримує розвиток творчого мислення. Всі ці причини, справляючи негативний вплив на розвиток творчого мислення, гальмують водночас процес становлення творчої особистості молодшого школяра.

У зв'язку з цим у зарубіжній і вітчизняній психології на перший план висувуються ті з теоретичних моделей розвитку творчого мислення школярів і програм навчання, які спрямовані винятково на когнітивний розвиток (Дж. Гілфорда; модель Дж. Рензуллі, модель Б.С. Блума, А.О. Люблінської, Н.О. Менчинської, А.З. Рахімова, Н.Б. Шумакової і ін.).

Як відомо, мислення молодших школярів нерозривно пов'язане зі сприйманням. Вдосконалення дитячого сприймання, як показують дослідження, відбувається шляхом розвитку перцептивної активності дитини. Більш висока цілеспрямованість, керованість сприймання в молодшому шкільному віці зумовлені тим, що під впливом розвивального мислення "сприймання стає таким, що думає". Саме це дає змогу дитині успішно аналізувати різні властивості предметів і порівнювати їх одна з одною (аналізуюче сприймання). До кінця молодшого шкільного віку у разі відповідного навчання – з'являється синтезуюче сприймання, що дає змогу (з опертям на інтелект) встановлювати зв'язки між елементами сприймання.

Протягом молодшого шкільного віку в розвитку уваги так само відбуваються істотні зміни, йде інтенсивний розвиток усіх його властивостей. Увага в цьому віці стає довільною. Обсяг і стійкість, переключення і концентрація довільної уваги у дітей третього класу школи майже такі самі, як і у дорослих. Молодші школярі можуть переходити з одного виду діяльності до іншого без особливих труднощів і внутрішніх зусиль. Добре розвинені властивості уваги і її організованість є факторами, що безпосередньо визначають не тільки успішність навчання в молодшому шкільному віці, а й становлення особистості дитини.

У молодшому шкільному віці пам'ять, як і всі інші психологічні процеси, зазнає істотних змін, зумовлених якісним перетворенням мислення. Сутність цих змін полягає в тому, що пам'ять дитини поступово набуває рис довільності, стаючи свідомо регульованою й опосередкованою. Тобто пам'ять дитини з безпосередньої та емоційної стає логічною, смисловою. Завдяки власній активності й активності, що стимулюється дорослим, дитина у процесі навчання збагачує пам'ять знаннями. Без такого нагромадження досвіду неможлива ніяка людська діяльність, жодна розумова праця.

Як показали дослідження З.М. Істоміної, В.Я. Ляудіс, Т.В. Розанової, А.О. Смирнова й інших вчених, рівень розвитку пам'яті є однією з умов повноцінного становлення особистості дитини, інтенсивного набуття нею інформації, розвитку творчих здібностей, здатності до самостійності.

З пам'яттю тісно пов'язаний розвиток уяви. Багатство уяви зумовлюється багатством, змістовністю довгочасної пам'яті особистості. Пам'ять виконує функції своєрідної комори уяви, звідки вона бере для

себе уявлення минулого досвіду (або знань) і розчленовує на елементи для створення нових образів. У свою чергу, продукти уяви перетворюються на уявлення пам'яті і включаються в систему пам'яті, беручи участь у процесах підсвідомої переробки інформації. Тобто створювати нові образи, перебудувати, комбінувати можна лише тоді, коли в пам'яті зберігається значний запас різноманітних образів та ідей.

У когнітивну сферу психіки дитини входить й уява. Маючи власний статус, уява дітей взаємопов'язана зі сприйманням, мисленням, пам'яттю, інтуїцією, інтелектом, креативністю. За Л.С. Виготським, уява є мисленнєвим процесом: вона нерозривно пов'язана з мисленням. Звідси допустиме поєднання цих двох процесів: обидва виникають у ситуації необхідності вирішення проблеми, завдання. В цьому випадку уява "дає" образи, забезпечує цілісність картини результату, а мислення – розуміння ситуації, завдання [7].

До того Дж. Гілфорд так само вважав уяву "дивергентним мисленням". А критеріями оцінки уяви стали гнучкість, оригінальність, рухливість, точність. Саме гнучкість, пластика уявно-мисленнєвого процесу дає змогу легко і швидко "переключати" увагу свідомості з певного образу на потрібний, минаючи при цьому одиниці фізичного простору і часу. Оригінальність дає змогу виявитися яскравості, нестандартності уяви в образах. Рухливість уяви створює можливість для продукування великої кількості ідей, образів, пропозицій. Можливість і здатність уяви найбільш точно, детально створювати об'єкт інтересу приводить до більш швидкого і точного втілення результату в реальність [10].

На думку С. Л. Рубінштейна, "уява пов'язана з нашою здатністю і необхідністю творити нове. ...Уява – це перетворення даного, що здійснюється в образній формі" [40]. У дитини поєднується як мінімум два напрямки, дві течії процесу уяви: відтворення і перетворення, репродукція і вільна творчість. Продуктивні образи-уявлення результату нової комбінації деяких елементів з'являються у дітей у процесі спеціальних творчих завдань у початковій школі.

Крім того, результати зарубіжних і вітчизняних психологічних досліджень свідчать, що молодші школярі велику частину своєї активної діяльності здійснюють за допомогою уяви. Їх ігри – плід бурхливої роботи фантазії, вони із захопленням займаються творчою діяльністю. Психологічною основою цієї діяльності також є творча уява. Коли у процесі учіння діти стикаються з необхідністю усвідомити абстрактний матеріал і їм потрібні аналогії, опори при загальній нестачі життєвого досвіду, на допомогу теж приходять уява.

І якщо у цей період спеціально не розвивати уяву, згодом настає швидке зниження активності цієї функції. Разом зі зниженням здат-

ності людини фантазувати знижуються можливості творчого мислення, збіднюється особистість.

З потребою розвитку уяви дітей молодшого шкільного віку згодні всі вчені. Так, В.Т. Кудрявцев стверджує: "Уява дошкільника – це 'рунт', на якому виростає пізніше професійно розвинена уява вченого, художника, винахідника. Але це одночасно і основа теоретичного мислення на всіх наступних етапах розвитку, включаючи – передусім! – молодший шкільний вік. У ході дитячого розвитку уява не розчиняється у мисленні, а, всотуючи досвід мислення, набуває справді розумного – змістовно-узагальнюючого характеру" [26, с.63].

Значення функції уяви у розвитку творчої особистості молодшого школяра важко переоцінити. Адже основу творчого потенціалу особистості становить саме уява.

Відтак, у молодшому шкільному віці дитина стає суб'єктом різних видів пізнавальної і художньої (образотворчої, конструктивної, музичної, словесної тощо) діяльності, що приводить до розвитку відповідних форм дитячої творчості. Дитина починає відчувати потребу реалізувати себе як суб'єкта діяльності не просто на рівні розуміння, а й як перетворювача.

Тим часом шкільна практика показує, що учні у процесі навчання майже не зустрічаються із задачами, розв'язування яких б сприяло розвитку їх творчих здібностей. Навчаючись у школі, діти поступово втрачають віру у свої сили, починають сумніватися у своїй здатності відкрити щось нове. Високий рівень розумових здібностей є необхідною умовою творчості, але недостатньою. Обов'язковими властивостями творчої особистості є, на думку вчених, виняткова допитливість, винахідливість та кмітливість, інтелектуальна незалежність, значна гнучкість мислення, впевненість у собі під час розв'язання творчих завдань. І оскільки школа не створює тих умов, які потрібні для розкриття творчих можливостей (потенціалу) і розвитку особистості молодших школярів, важливо на етапі початкової освіти "організувати навчання як пізнання", тобто репродуктивну діяльність слід оптимально поєднувати з продуктивною, творчою діяльністю [9, с. 63].

Творчі здібності розвиваються у процесі діяльності, яка має творчий характер і яка змушує пізнавати і дивуватися, віднаходити рішення в нестандартних ситуаціях. Виконання дітьми творчих завдань на уроках сприяє розвитку у них уяви, інтуїції, асоціативно-образного мислення, спостережливості, вияву й актуалізації таких якостей особистості, як винахідливість і кмітливість. Діапазон творчих задач, що розв'язуються на початковій стадії навчання, надзвичайно широкий за складністю, але сутність їх одна: при їх розв'язанні набувається досвід творчості, відшукується новий шлях або створюється щось нове.

Молодший шкільний вік – це сенситивний період для становлення творчої особистості. Тому дослідники в галузі творчості висувають на перший план потребу в нагромадженні молодшими школярами творчого досвіду. У дослідженнях Л.Божович, Л.Венгера, В. Виготського, В. Давидова, Л.Дранкова, Д.Ельконіна, Н.Менчинської та ін. доведено, що молодший шкільний вік є періодом найінтенсивнішого творчого становлення. Учені підкреслюють, що початкова школа – це саме той "останній шанс" непримусової вольової корекції психічного розвитку дитини, коли їй вдається допомогти реалізувати власні досягнення, розбудовуючи творчі здібності.

Під поняттям творчості в початковій школі розуміється не кінцевий результат, а сам процес. Поняття дитячої творчості означає діяльність дитини з творення "чогось нового", і це не пов'язане за віковими обмеженнями. В особистісному плані дитяча творчість не стільки ґрунтується на наявних задатках, знаннях, вміннях, навичках, скільки розвиває їх, сприяючи становленню творчої особистості, творенню самої себе, – це більше засіб саморозвитку, ніж самореалізації.

Потенціал розвитку особистості, на думку Л.В. Орбан-Лембрик, закладено в ній самій, у її потребах та здібностях – особливо спрямованих на саморозвиток. Серед умов, які стимулюють розвиток творчої особистості, виокремлюють такі: а) ситуації незавершеності або відкритості (на відміну від регламентованих, суворо контрольованих); б) спонукання до постановки питань; в) стимулювання відповідальності і незалежності; г) акцент на самостійних розробках, спостереженнях, почуттях, узагальненнях тощо [35, с. 165]. Велика роль у розвитку особистості належить соціальній групі, в якій вона долучається до спільного розв'язання творчих завдань.

Більшість дослідників згодні з тим, що творча особистість – це індивід, який володіє високим рівнем знань, має прагнення до нового, оригінального. Для такої особистості творча діяльність є життєвою потребою, а творчий стиль – найбільш характерна особливість її поведінки. Розвиток креативності як стилю діяльності відбувається саме у творчій діяльності. У процесі творчості особистість самі ініціює для себе цілі і критерії досягнень. Творча особистість – це особистість, у якій поєднується внутрішня потреба творити із знаннями та вміннями, а також відповідною обдарованістю.

Для становлення творчої особистості особливо важливими є такі якості, як винахідливість і кмітливість, здатність бачити проблеми, готовність відкласти знайдене рішення й шукати нове, толерантність до невизначеності, прагнення до оригінальності, інформованість і достатньо високий рівень базових знань.

У дитячому віці особистість тільки формується. Але формується і розвивається завдяки тим процесам, які так чи інакше пов'язані з творчістю. Творчий процес розвитку відбувається за принципом діалектичної спіралі. На кожному новому "витку" з'являються нові якості, але разом із тим відтворюються й "старі". Креативний розвиток являє собою систему незворотних якісних змін особистості.

У становленні творчої особистості учня велика роль належить шкільному навчанню і вихованню. Досвід багатьох вітчизняних і зарубіжних психологів свідчить про ймовірність успішного розвитку в учнів якостей творчої особистості. Для цього учням молодших класів слід давати максимум можливостей для випробовування себе у творчості. Навчання творчості має відбуватися в першу чергу за шкільними навчальними програмами з використанням на уроках задач творчого характеру, логічних й евристичних завдань, індивідуальних самостійних робіт. Адже діти вже вміють відшукувати нестандартні й оригінальні розв'язання задач у пізнавальній, художній і моральній сферах. Засвоюючи досвід творчої діяльності у цих сферах, школярі набувають здатності видозмінювати дійсність і відмовлятися від стереотипів мислення, конструюючи нові підходи до усвідомлення раніше засвоєного або нового змісту [28, с. 39].

У молодшому шкільному віці у дітей виховуються самостійність, ініціативність, творча активність, розвиваються вміння аналізувати явища, здійснювати порівняння, узагальнювати факти, робити висновки, критично оцінювати свою діяльність. Для досягнення всіх цих позитивних змін у психічному розвитку, що сприяють становленню творчої особистості, не треба вишукувати додатковий час. Творчістю має бути пройнятий весь урок, їй має бути підпорядковане все, що робиться на уроці.

Тим часом і психологи, і педагоги солідарні в тому, що розвиток творчої особистості учня значною мірою залежить від того, яка концепція психічного розвитку дитини покладена в основу функціонування системи освіти – традиційна дидактична, розвивальна чи особистісно-орієнтована. Ми схильні вважати, услід за І.С. Якиманською, що саме особистісно-орієнтоване навчання забезпечує розвиток потенційних творчих можливостей дитини, становлення її як творчої особистості. Адже таке навчання ставить у центр педагогічного процесу особистість кожного школяра зі всією її самобутністю, унікальністю. В цих умовах основна увага педагога має бути спрямована не на результат засвоєння знань, а на процес його досягнення і вироблення у зв'язку з цим у дітей потрібних вмінь та навичок [57].

У результаті дослідження ми дійшли таких висновків:

1. Дослідження процесу становлення особистості дитини в молодшому шкільному віці показало, що саме в цьому віці у неї формується

каркас особистісного рівня діяльності. У дитини з'являється потреба реалізувати себе як суб'єкта діяльності, в тому числі як суб'єкта перетворювальної діяльності. Цей вік сенситивний для нагромадження творчого досвіду і становлення творчої особистості молодшого школяра.

2. Для становлення творчої особистості молодших школярів велике значення мають пізнавальні процеси – увага, сприймання, пам'ять, уява, мислення і мовлення, які розвиваються, перетворюються до кінця молодшого шкільного віку на вищі психічні функції – довільні й опосередковані. Вони є під'рунтям для розвитку активності дитячої особистості, реалізації бажання створювати нове, її прагнення перетворитися на творця.

3. Особливу роль у становленні особистості молодшого школяра відіграють процеси мислення й уяви, що нерозривно взаємопов'язані у ситуації необхідності розв'язання певної проблеми, конкретного завдання: уява забезпечує образність і цілісність уявлення про результат, а мислення – розуміння сутності ситуації (чи завдання), віднайдення шляхів її вирішення.

4. Обов'язковими властивостями творчої особистості є, як показало дослідження, допитливість, винахідливість і кмітливість, інтелектуальна незалежність, значна гнучкість мислення, впевненість у собі під час розв'язання творчих завдань. Для розвитку цих властивостей важливо на етапі початкової освіти організувати навчання не тільки "як передавання дітям знань", а й "як пізнання". Тобто треба оптимально поєднувати репродуктивну діяльність з продуктивною, творчою. Адже саме у процесі творчої за своїм характером діяльності розвиваються творчі здібності, актуалізуються і реалізуються пов'язані з творчістю такі якості особистості, як винахідливість і кмітливість.

5. Становлення і розвиток творчої особистості молодших школярів потребує своєрідного синтезу різних психічних утворень і поєднання різних видів діяльності, а також організації певних умов для стимулювання творчості дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития: Инновационный курс / В.И. Андреев. – М.: Новая школа, 1997. – 567 с.

2. Афанасьева О.В. Творчество как саморазвитие личности / О.В. Афанасьева.- Г.: Луч, 1998. – 86 с.

3. Базовая модель урока, направленного на развитие творческих способностей учащихся // Начальная школа: плюс – минус. – 2002. – №8. – С. 68-69.

4. Белозерских Г.М. Развитие творческого потенциала личности / Г.М. Белозерских // Начальная школа. – 1994. – №11. – С. 22-24.

5. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д.Б. Богоявленская.- Ростов н/Д: Изд-во Ростовского ун-та, 1983. – 173 с.
6. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. (Психологическое исследование) / Л.И. Божович.- М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
7. Выготский Л.С. Воображение и его развитие в детском возрасте / Л.С. Выготский // Собрание сочинений: в 6 т. -Т. 2. Проблемы общей психологии. – М., 1982. – С. 436-454.
8. Выготский Л.С. Собрание сочинений : в 6-ти томах / под ред. Д.Б. Эльконина / Л.С. Выготский.- М.: Педагогика, 1984. – Т. 4: Детская психология. – 432с.
9. Гетта В.Г. Активізація пізнавальної діяльності студентів при вивченні загально-технічних дисциплін / В.Г. Гетта.-Чернівці, 1997. – 109с.
10. Гилфорд Дж.П. Три стороны мышления / Дж.П. Гилфорд// Психология мышления : сб. ст. / пер. с нем. и англ.; под ред. А.М. Матюшкина. – М. : Прогресс, 1965. – С. 433-456.
11. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко ; [гол.ред. С. Головка]. – К.:Либідь, 1997. – 376 с.
12. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения / В.В. Давыдов. -М.: ИНТОР, 1996. – 544 с.
13. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения / В.В. Давыдов. – М.: Мир, 1986. – 395 с.
14. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. – СПб.:Питер, 1999. – 368с.
15. Дудецкий А.Я. Психология воображения (фантазии) / А.Я. Дудецкий, Е.А. Лустина.- М.-Смоленск: Изд-во Смоленск.гуманит.-ин-та, 1997. – 186 с.
16. Дусавицкий А. К. Развитие личности в учебной деятельности / А.К. Дусавицкий. – М.: Дом педагогики, 1996. – 206 с.
17. Дыбина О.В. Творчество как сущностная характеристика человеческого бытия / О.В. Дыбина. – М.: Педагогическое общество России, 2001. – 96 с.
18. Дьяченко О.М. Развитие воображения дошкольника / О.М. Дьяченко. – М.: Педагогика, 1996. -163 с.
19. Ермолаева М.В. Практическая психология детского творчества / М.В. Ермолаева – М.: Московский психолого-социальный институт, 2001. – 194 с.
20. Ильина М.В. Воображение и творческое мышление. Психодиагностические методики / М.В. Ильина. – М.: Книголюб, 2004. – 56с.

21. Кларина Л.М. Личностно-ориентированная дидактика / Л.М. Кларина // Психология воспитания / под ред. А.В.Петровского. – М.: Аспект-Пресс, 1995. – 214 с.
22. Кононко О.Л. Чтобы личность состоялась / О.Л. Кононко. – К.: Рад.шк., 1991. – 221 с.
23. Костюк Г.С. Избранные психологические труды / Г.С. Костюк; под ред. Л.Н. Проколюенко; АПН СССР. – М.: Педагогика, 1988. – 304 с.
24. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / [упор. В.В. Андрієвська, Г.О. Балл, О.Т. Губко, О.В. Проскура] / під ред. Л.М. Проколюенко. – К.: Рад.школа, 1989. – 608 с.
25. Кравцова Е.Е. Разбуди в ребёнке волшебника / Е.Е. Кравцова.- М.: Просвещение, 1996. – 160 с.
26. Кудрявцев В.Т. Инновационное дошкольное образование: опыт, проблемы и стратегия развития / В.Т. Кудрявцев // Дошкольное воспитание, 1998. – № 12. – С. 61-68.
27. Лейтес Н.С. Об умственной одаренности / Н.С. Лейтес.- М.: Педагогика, 1996. -402 с.
28. Лук А.Н. Психология творчества / А.Н. Лук. – М.: Наука, 1978. – 127с.
29. Максименко С.Д. Психология личности (генетический подход) / С.Д. Максименко. – К.:НПЦ Перспектива, 2005. – 404 с.
30. Максименко С.Д. Психологічні механізми зародження, становлення та здійснення особистості / Максименко С.Д., Клименко В. В., Толстоухов А.В. – К.: Вид-во Європейського університету, 2010. – 152 с.
31. Маслоу А. Самоактуализация / А. Маслоу // Психология личности. – М., 1982. – С.108-117.
32. Матюшкин А.М. Мышление, обучение, творчество / А.М. Матюшкин. – М.:МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2003. – 720 с.
33. Мэй Р. Мужество творить: Очерк психологии творчества / Р. Мэй / пер. с англ. – Львов: Инициатива; М.: Институт общегуманитарных исследований, 2001. – 128 с.
34. Моляко В.А. Творческая одаренность и воспитание творческой личности / В.А. Моляко. – К. : Рад.школа, 1991. – 134 с.
35. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління : навч. посіб. / Л.Е. Орбан-Лембрик. -Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 695 с.
36. Пономарев Я.А. Психология творчества и педагогика / Я.А. Пономарев. – М.: Педагогика, 1976. – 280 с.
37. Раушенбах Б.В. На пути к целостному рационально-образному мировосприятию / Б.В. Раушенбах // О человеческом в человеке / под общ.ред. И.Т.Фролова.- М.: Политиздат, 1991. – С. 22-40.

38. Роджерс К. К теории творчества: Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. – М., 1994. – С. 74-79.
39. Роджерс Н. Творчество как усиление себя / Н. Роджерс // Вопросы психологии.-1990. – №1. – С.164-168.
40. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 1998. – 688 с.
41. Савенков А.И. Одарённый ребёнок в массовой школе / А.И. Савенков. – М.: Сентябрь, 2001. – 208с.
42. Семенов И.Н. Рефлексивная психология и педагогика творческого мышления / И.Н. Семенов, С.Ю. Степанов. – Запорожье: ЗГУ, 1992. –224 с.
43. Стасюк Н. Розвиток творчої особистості/ Н. Стасюк // Початкова школа. – 2002. – №11 – С. 14-15.
44. Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий / Б.М. Теплов.- М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961. – 536 с.
45. Тихонова Н.Б. Обучение составления эвристических алгоритмов как способ развития творческих способностей младших школьников / Н.Б. Тихонова, Т.С. Трошина // Начальная школа плюс До и После. – 2004. – №9. – С. 16-20.
46. Туник Е.Е. Диагностика креативности. Тест Е. Торренса Е.Е. Туник. – СПб.: Питер, 2007. – 170 с.
47. Фарман И.П. Воображение в структуре познания / И.П. Фарман. – М.: Академия, 2007. – 215с.
48. Федорова З.А. Как я развиваю творческие способности детей / З.А. Федорова // Начальная школа. – 2002. – №3. – С. 61-63.
49. Хуторской А.В. Современная дидактика : учеб.для вузов / А.В. Хуторской. – СПб. : Питер, 2001. – 430 с.
50. Цукерман Г.А. Психология саморазвития / Г.А. Цукерман, Б.М. Мастеров. – М.:Интерпракс, 1995. – 288 с.
51. Цукерман Г.А. Что развивает и чего не развивает учебная деятельность младших школьников? / Г.А. Цукерман // Вопросы психологии. – 1998. – №5. – С. 71-76.
52. Шадриков В.Д. Развитие младших школьников в различных образовательных системах / В.Д. Шадриков, Н.А. Зиновьева, М.Д. Кузнецова; под общ.ред. В.Д. Шадрикова. – М.: Логос, 2012. – 232с.
53. Шамионов Р.М. Личность и ее становление в процессе социализации / Р.М. Шамионов. – Саратов : Изд-во Саратов. пед. ин-та, 2000. – 240 с.
54. Шубинский В.С. Педагогика творчества учащихся / В.С. Шубинский. – М.: Просвещение, 1989. – 450 с.
55. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды / Д.Б. Эльконин. – М.: Педагогика, 1989. -594с.

56. Эсаулов А.Ф. Генезис творчества и закономерности его развития / А.Ф. Эсаулов// Вопросы психологии. -1983. – №2. -С. 90-95.

57. Якиманская И.С. Технология личностно-ориентированного образования / И.С.Якиманская. – М.: Сентябрь, 2000. – 176 с.

58. Яковлева Е.А. Психология развития творческого потенциала личности / Е.А. Яковлева. – М.: Фланта,1997. – 135с.

УДК 159.9 : [351.741 : 343.102]

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ТА ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СПІВРОБІТНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Чухраєва Г.В.

У статті розглянуті психологічні особливості діяльності співробітників органів внутрішніх справ, а саме: правова регламентація професійної діяльності, яка окреслена правовими нормами. Наявність владних повноважень та висока відповідальність за свої дії є важливими психологічними особливостями діяльності.

До них належать також комунікативність, оперативність та швидкість дій в умовах обмеженого часу. Всі ці та інші психологічні особливості діяльності співробітників органів внутрішніх справ пред'являють певні вимоги до неї. Можна казати про психологічний потенціал співробітників органів внутрішніх справ. Зазначені психологічні особливості діяльності співробітників органів внутрішніх справ забезпечують ефективність його діяльності,

Ключові слова: психологічні особливості, комунікабельність, регламентація, професійна діяльність, психологічна підготовка, психологічна стійкість.

В статье рассмотрены психологические особенности деятельности сотрудников органов внутренних дел, а именно: правовая регламентация профессиональной деятельности, которая определена правовыми нормами. Наличие властных полномочий и большая ответственность за свои действия и поступки являются важными психологическими особенностями деятельности.

К ним также относятся коммуникативность, оперативность и быстрота действий в условиях ограниченного времени. Все эти и другие психологические особенности деятельности сотрудников органов внутренних дел определяются их профессиональной деятельностью. Можно говорить о потенциале сотрудников органов внутренних дел. Указанные психологические особенности деятельности сотрудников органов внутренних дел обеспечивают эффективность его деятельности.

Ключевые слова: психологические особенности, коммуникативность, регламентация, профессиональная деятельность, психологическая подготовка, психологическая устойчивость.